

Мар'яна Комариця

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник,

Науково-дослідного інституту пресознавства

Львівська національна наукова бібліотека України

імені В. Стефаника

Львів, Україна

ORCID: 0000-0003-2951-1237

ЗУНР У ФОКУСІ «СВОБОДИ»: ВІДЛУННЯ ЗА ОКЕАНОМ

У контексті сучасної російсько-української війни важливо актуалізувати історичну пам'ять і роль духовної єдності народу, що перебуває у різних країнах і на різних континентах. Діаспора – це своєрідна колективна дипломатія, адвокат нації на чужих теренах. На початку XX ст. українці США зберігали тісні зв'язки з рідним краєм на різних рівнях: через контакти з родинами, гуртування у громадських і фахових організаціях, видавання часописів і книг рідною мовою, різноманітні політичні акції.

Перша світова війна зламала світовий порядок і водночас стала шансом для багатьох європейських народів здобути незалежність. Лютнева революція 1917 р. і кінець Російської імперії створили умови для першого етапу українського державотворення, а крах Австро-Угорської імперії восени 1918 р. дав шанс українцям західних земель. Орієнтація політичного проводу Галичини була різною: послі віденського парламенту сподівалися, що австрійський уряд офіційно передасть владу Українській національній раді, але Український генеральний військовий комітет на чолі з Дмитром Вітовським постановив: треба негайно взяти владу першими, навіть якщо ми її втратимо, бо це питання національної честі. «Була це п'ятниця, до того свято по латинському обряду, день Всіх Святих, і населення міста тим численніше висипалось на вулиці, гляділо здивовано на цей несподіваний переворот і власним очам не вірило» [2, с. 69], – ці слова з книги сотника УГА Олексі Кузьми «Листопадові дні 1918 р.» характеризують настрій історичної миті, коли на ратуші замайорів жовто-блакитний прапор. Тож це був листопад, що обіцяв весну, за висловом Дмитра Паліїва – одного з чільних організаторів Листопадового Чину.

Епохальні події української історії відобразилися і в публікаціях газети «Свобода», що стала літописом українського життя за океаном та інформувала про події США, світі та старому краї. Пильна увага до Галичини зрозуміла, адже це не тільки патріотизм: зміна статусу українців на батьківщині змінила б статус українців в Америці як представників державної нації. Матеріали у «Свободі» про добу ЗУНР мають суттєву відмінність від матеріалів галицьких

видань того ж часу. Перш за все редакція не мала докладних відомостей, часто вони були неточні, запізнілі, базувалися на передруках з інших газет чи й чутках. Водночас погляд з відстані давав змогу ввести ці події у ширший міжнародний контекст – проголошення республіки в Угорщині, Чехо-Словаччині, Болгарії, Югославії – легітимізувало дії українців у світовому загальнополітичному просторі. 29 жовтня «Свобода» вийшла із заголовком на першій шпальті: «Галицькі українці проголосили незалежність», тобто заявили, що не визнають більше ні австрійського цісаря, ані віденського уряду. Процес розпаду імперії та формування нової української держави зазвичай висвітлювали хронікальні матеріали рубрик «В Австро-Угорщині», «Вісти з України» на першій сторінці.

Історичне підґрунтя національно-визвольних змагань окреслювали публікації «По 577 літах неволі», «Українській народ», «Холмщина» та ін. У статті «Українській народ» підкреслена парадоксальність і несправедливість долі українців в умовах Російської імперії: «Російські українці – це народ многих противенств» [9, с. 3] – вони фізично сильні, але серед них велика смертність, обдаровані артистичними здібностями, але в більшості неграмотні, мають багату літературу, але уряд заборонив рідну мову навіть у школах, добрі хлібороби, але не мають власної землі. Витоки цих суперечностей редакція «Свободи» виводить із 1654 р. – зловісної дати Переяславської ради. У цьому контексті йдеться про нові можливості суспільно-політичної самореалізації, що відкрилися українцям на американській землі: аналіз підкріплений статистичними даними, зокрема щодо розвитку українського музичного й театрального мистецтва на чужині. До статті додано переклад її англійською мовою та прохання до читачів, ознайомити з нею своїх англомовних друзів [9, с. 2].

Інформація редакції «Свободи» про зайняття українськими військами Львова та Перемишля, залізниці, телефону й телеграфу в усьому краї та перехід Східної Галичини під управління Української народної ради теж доповнена ширшим коментарем. Пригадуючи всі історичні кривди за час, коли «577 літ була Галичина в польсько-шляхотській тяжкій неволі» [5, с. 2], редакція згадала і про виборчу реформу, прийняту поляками вже напередодні Першої світової війни, згідно з якою, українці мали б лише четвертину голосів в законодавчому органі краю, але й водночас не оминула увагою факт, що коли російські війська у 1914 р. зайняли Львів, то губернатор Галичини граф Георгій Бобринський оголосив: тепер тут усе буде московське. Тож, незважаючи на обіцянку цісаря Франца Йосифа перед смертю проголосити

Галичину «другою Польщею», українці змушені були збройно виборювати свої права.

Суголосною можна назвати статтю професора Федора Савченка «Холмщина», поява якої зумовлена організацією урядової комісії для означення етнографічних меж регіону: «Кілька днів острого спротиву і опозиції поляків вистарчили, аби збити з пантелику австрійське правительство, яке є заскоре у своїх бажаннях означити нові границі сусідних держав» [6, с. 2]. Коротка історія краю із розповіддю, під чію юрисдикцію потрапляли ці землі упродовж Х–ХХ ст., обґрунтовує історичне право на них українців. За точку відліку взято перебування Холмщини під владою київських князів, зокрема факт, що король Данило зробив Холм столицею, про утримання влади його синами, умови життя українців на Холмщині за часів Великого князівства Литовського, вплив Флорентійської та Берестейської уній, звернувши особливу увагу редакція на насильне запровадження російською владою у кінці ХІХ ст., незважаючи на жорсткий спротив місцевого населення, навела статистичні дані, що засвідчували значну перевагу українців над поляками станом після 1912 р. Інші аспекти історії Холмщини висвітлювала однойменна стаття Онуфрія Ковальського, що друкувалася упродовж кількох чисел на початку 1919 р. Однак долю регіонів зазвичай визначало не історичне право, а політична влада.

Проголошення УНР та ЗУНР актуалізувало питання соборності українських земель. Однак Євген Петрушевич, наприклад, був проти негайного прилучення Галичини до Наддніпрянщини з огляду на небезпеку окупації її політичним або збройним шляхом Росією [3, с. 26]. Сподівання ж редакції американської газети на те, що без сумніву весь народ в Галичині повстане, були дещо ілюзорними. Згодом, у 30-х роках, згаданий Дмитро Паліїв метафорично узагальнить цю боротьбу на шпальтах «Українських Вістей» як поділ українського суспільства на дві «партії»: тих, що «станули під один приказ», і тих, що «вилежувалися по запічках». Тож, якби друга «партія» була менш чисельною, ми б святкували Листопадові річниці урочисто й багатолюдно, а не «лише по святинях і в серцях» [4, с. 1]. А поки що редакція «Свободи», окресливши основні завдання, що стояли перед Українською національною радою на зовнішньополітичній арені і у сфері «внутрішнього перестрою краю», висловила побажання успішної їх реалізації: «Витаємо свободу нашого старого краю і желаємо цілому українському народови Галичини як найскорше серед мира забезпечити для свого краю повну свободу та злучити його разом з нашими буковинськими і угорськими землями, з київською Українською народною республікою» [5, с. 2].

Замітка «Справа Галичини» свідчить про спробу редакції подати панорамну картину тогочасних подій, але через суперечливість пресової інформації, картина вийшла утопічною: «По правді се положене виглядало би так. Цілу східну Галичину і північну Буковину заняли українські війська, які прибули з України, зі сходу через Волинь і Поділя та з півночі через Холмщину. Ті війська можливо злучили ся з українськими полками з Галичини, які донедавна ще творили часть армії бувшої Австрії. Тепер вони держать край у своїх руках, а Українська Народна Рада заводить новий лад» [8, с. 2]. Насправді невдовзі рух українських січових стрільців під проводом Євгена Коновальця у напрямку Києва окреслить цілком протилежну траєкторію. Хроніка подій у «Свободі» містила згадки про захоплення Києва військами генерала Денікіна, а згодом – звільнення столиці України армією УНР, встановлення української влади в Одесі, організацію російськими більшовиками 3-мільйонної армії, яка невдовзі знову рушить на українські землі, незважаючи на угоду з Директорією. Газета інформувала і про криваві єврейські погроми, що відбулися у Львові, Кракові, Варшаві під проводом офіцерів польського легіону. Осердям міжнародних новин стали відомості про хід мирних переговорів у Парижі, редакція газети стежила, чи братимуть українські делегати у них повноправну участь. Ця інформація завжди виділялася шрифтово як особливо важлива.

Події в Україні екстраполювалися на життя української діаспори за океаном. «Свобода» засудила лист Мирослава Січинського за 4 листопада 1918 р. до Національного польського комітету («Komitet Narodowy Polski») із запрошенням на польсько-український мітинг, де сторони узгодили б спільну телеграму до воюючих військ у Галичині щодо вирішення політичних незгод шляхом плебісциту. «Се значить, що пан Січинський признає галицьку Україну за спірну українсько-польську територію, яка не може злучитись з Україною київською, поки загальне голосованє не викаже більшостию голосів, що вона дійсно не хоче остатись в польській неволі... або хоч би й остатись окремою державою» [1, с. 2]. Жоден патріот не запропонував би своєму народові голосувати, чи він прагне волі, чи ж хоче залишатися в неволі. Заява Січинського могла мати негативні наслідки під час мирних переговорів, бо ставила під сумнів тезу, що Східна Галичина – це «неоспоримо українська територія». Такі припущення згодом підтверджували інші інформаційні повідомлення у «Свободі», зокрема про те, що на партійному вічі в Нью Гейвен була прийнята декларація, що до складу Польщі має увійти Литва, Біла Русь і вся Галичина. Тож, резюмувала редакція, не встигли поляки скинути царські кайдани, як вже самі готові кувати їх іншим народам.

Турботу про долю батьківщини засвідчують численні дописи читачів «Свободи». Іван Скібньовський із Нортфілд зауважував: «Ратуймо ся і не даймося знищити нашим відвічним ворогам, котрі напосіли ся на нас зісти геть живцем» [7, с. 3]. Йшлося про шкоду конфліктів між українськими партіями й товариствами на батьківщині та в еміграції, що не сприяють сприйняттю українців як цілісності. Навіть побіжний перегляд англomовних газет в Америці засвідчував: коли обстоюється право на свободу навіть найменших народів, то про українців зазвичай мовчать, хоч їх понад 35 млн. У дописі о. Н. Струтинського із Клівленду «Ратуймо вітчину», у якому теж ішлося про необхідність об'єднання, подолання непорозумінь і особистих амбіцій, зокрема організацію загальноукраїнського сойму в Америці. У дописі «Наша боротьба» Івана Климашка з Пенсильванії відзначено історичну складову боротьби українців супроти поляків: на їх боці насильство, на нашому – справедливість, війна триває століттями, поляки ж поширюють чутки про напад українців на польську землю, щоб загарбати її за допомогою німецьких і австрійських військ. Ігнатій Гаврилюк із Джерсі Сіті у дописі «Під розвагу українцям в Америці» твердив, що причиною світової війни є безумство царів і цісарів, однак історія свідчить, що країни з демократичним устроєм теж розпочинають війни. Автор звернув на потребу впорядкувати роботу Українського народного союзу, який святкував своє 25-ліття. 29 жовтня 1918 р. у Нью-Йорку відбулося засідання головного відділу Української Ради в Америці, на якому зокрема запропоновано скликати український сойм за участю усіх українських організацій. Акція актуалізувала появу організації, відомої згодом як Український конгресовий комітет Америки. Стаття «Зєдиненє українських сил для спільної акції» інформувала про доручення Українському комітету сконтактувати з УНР в Парижі, УЦР в Києві та створити фонд для оборони Галичини, а стаття «Українська справа в американській конгресі» – про внесення конгресменом Джеймсом Гемілем у Конгресі резолюції про офіційне визнання незалежності України і допущення українських делегатів на мирову конференцію в Парижі стараннями комітету.

Після відомостей про те, що «Львів опинився в руках поляків», події в Галичині поступово відходили на другий план, хоча редакція докладно інформувала про урочисте проголошення соборності України, боротьбу українців із польськими і більшовицькими військами. Публікації газети свідчать, що «Свобода» намагалася бути на вістрі подій у добу Визвольних змагань загалом і ЗУНР зокрема, інформувати про них не тільки читачів-українців, а й зарубіжну спільноту і нести моральну відповідальність за свою назву, обстоюючи ідеали свободи нації і свободи слова в ширшому сенсі.

Список використаної літератури та джерел

1. Великий промах політичний М. Січинського. *Свобода*. 1918. Ч. 138.
С. 2.
2. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Львів: Накладом автора, 1931. 450 с.
3. Мірчук П. Перший Листопад. Торонто: Ліга визволення України, 1958.
52 с.
4. Паліїв Д. Великі роковини. *Українські Вісти*. 1936. Ч. 252. С. 1.
5. По 577 літах неволі. *Свобода*. 1918. Ч. 133. С. 2.
6. Савченко Ф. Холмщина. *Свобода*. 1918. № 131. С. 2.
7. Скібньовський І. Ратуйся, український народ! *Свобода*. 1918. Ч. 135.
С. 3.
8. Справа Галичини. *Свобода*. 1918. Ч. 136. С. 2.
9. Українській народ. Його демократія; його віра в Америку; українські оселі в Америці; його любов до музики і драми (Комунікат комісії публичного інформовання, Вашінгтон, Д. К. – служба заграничного інформовання). *Свобода*. 1918. Ч. 133. С. 2–3.